

لاسيایي كردنه ووه و ره سده نى

له ره خنده سازيى كوردي دا

دکتور کامل البصير

زياتر تشنه نه بکات و خونچهي ره سده نى له بهر هه مه
ره خنده سازيى دتيرين و هاوچهره کانان دا بپاريزين و
ددره نى بشکوت و نونى ساز بکهن .

نهم نامانجه هه کتبت ديسانه ووه پامانده کيشيت
بو چه سپانده نى سروستى ره خنده سازيى و ده ست نيشان
کردنى نهرکى ره خنده ساز ، جاکه و ابو دووباره
خومان له ليشاوى جياوازي تويزه ران و مشتومرمان
دور ده خينه ووه تانيا سهرنج بو نه وه راده کيشين
که نه و تويزه رانه له ده ست نيشان کردنى سروشتى
ره خنده سازيى دا به زورى دوو کوته کن :-

کوته ليتکيان برواي وايه که ره خنده سازيى کارتيكى
مړه زى به . له سوزو که سپايه تى ره خنده سازه ووه
به راسه به تکتستى ويزه يى هه لده تولن .

کوته له گه دى برواي به وه هيناوه که
ره خنده سازيى زانستى که ، ره خنده ساز به هوى چند
بنه و اوشه و دستور تیکه وه نه نجاسى دده ، برواي
کوته لى به کهم له چوارچيتوهى په يوه ندى ره خنده سازيى
به نه تهره که يوه سهرنه نجاستى که کدگر سهاره ت به
لايه نيك له لايه نه کانى لاسايى کردنه ووه ره سده نى دده
به ده ست وه ، نهم سهرنه نجاميش نه وه به که ده لى :

له بهر نه وهى ره خنده سازيى عونه ريکه هه رده بيت
ناکامى که سپايه تى ره خنده ساز بيت ، ره خنده سازيش
چونکه نه سايه تى که له نه دامه کانى نه تهره به که پتويسته

تويزه نه کهر بيهويت به بهر تيشكى ريبازيى
زانستى دا دبارده لاسايى کردنه ووه و رووگه يى
ره سده نى به ره خنده سازيى هه نه تهره به نه
ده ست نيشان بکات پتويستى ، به چه سپانده نى
پيتاسه يى ره خنده سازيى هه به .

پيتاسه يى ره خنده سازيى له بهر به وهى تاريخى
برى و هوشمه ندى و سوزى به نه تواناوه تا ئيتاسه
ناکاميتى سنووردارو به ککرتوى دور له مشتومر
زاناو پوشتنيران بو په چاو بکريت .

نهم باره يى ره خنده سازيى زه مينه به که به پيتى
له بهر ده ستى تويزه ران دا خوش کردوه ، بو نه وهى
هه ربه کيتکيان به کويره يى بو چون و مه به ستى تايه تى و
نايد بولوزيه تى برى و عونه و يى خوى چه که نهم
کاره بخاته روو .

سهرنه نجام سهاره ت به ره خنده سازيى پيتاسه يى
جوړ به جوړ له دتيرين سهرده ووه به چاو ده که وى و
هه کسه نگاندى به کدگر نه بوون دهره ق به نهرکى
ره خنده ساز هاتو ته کايه ووه .

نيمه له ليتکوليتنه ووه يه دا نامانه وى خومان نه
ليشاوى نهم بابه ته تى بکه به نيتين ، چونکه نامانجى
سهره کيمان په رده پاماليتنه له سهر دبارده يى
لاسيایي کردنه ووه له ره خنده سازيى نه تهره که مان دا به
نيازي نه وهى نهم نه خوشيه بنج بى بکهن به رله ووهى

ناکامه گهی یدنگ دانه وی چه شو چیژی نهو نه توره به بیت .

پاوه پی کومه لی دروم به پیچه وانهی سهرنه نجامی پرووی کومه لی به گمه . وه بریاریک سازده گاتو دهلن : ره خنه سازی هیچ په یوه ندبه کی به سنووری نه ته وایه تی به وه نی به ، چونکه هیچ په یوه ندبه کی به که سایه تی ره خنه سازه وه نه بو وه و ناییت ، هه موو جیهان که شانوی ژبانی گنت . نه ته وه گانه کیتلکه به تی و به زه بری یاسای گشتی و ناموسی هه میشه بی سنوور نه ماوه نه یسکی تی و نه بی به هاوری عه قل و زیری ناده میزاد دور نه جیاوازی ره گزیری و نایدیولوزی .

هه لویتسی نیمه نه نیوانی نه م دوو کومه له دا بیتگومان نابین ناویژی که بیت و ده مست بو نه م لاو نهولا دریز بکاتو له مو له و قهرز بکات ، به لکو ده بیت به سر بناغهی بواری ره خنه سازی خوی دابه زدی . بویه لیره دا پیوسته به نجبه بو دوو راستی رابگیتین :

راستی به گم :

نه وه به که ره خنه سازی مامه له له گه و ویژه دا ده گات ، ویژه ش به بی مستومر هونه ریگه . هونه ریش بیتگومان ناوینهی هه مستو نه ستو سوزو هه لچوون و چه شو چیژی و تیروانینی نه وه به که که بوون و هواره که به گویره تی و ناغی میژووی باری ناووری و سامانی دیرینی شقلی نایبه تی خوی و هره گری .

راستی دووم :

هه ره له روانگهی راستی به که هره دوویانی ده گاتوه که نه مامه له کرده نامانجی ده ست نیشان کراوی هه یه له بابه تیک ده کولیتسه وه ئاسوکی ده بیت فراوان بیت نه کهر هاتو بابه تیکی ناده میزادانه بو . چونکه ناده میزاد چه ند هه ول بدات له سنووری به ته وه به کدا گوشه گیر بیت به نایبه تی له م پوزانه دا ناتوان خوی له دورووبه ری نه ته وه که یو جیهانی هاوئیش و نازوو خوش و ناواتی بیچرینن .

نه م دوو راستی به هه روه کو دیاره هه لویتسه که من بنیات ده نینو ریگای نه وه مان دهن که بلین :-

ره خنه سازی نه هونه ریگی رووتو نه زانستیکی به تی به ، به لکو کاریکی زیری چه شه بی به له ناوینهی گیانی داهیتانی هونه رو تیشکی ده ستووری زانست نه نجام دهرتی .

تویژه ران جگه له ده ست نیشان کردنی سروشتی ره خنه سازی سه باره ت به نه رکی ره خنه سازیش جیاوازی که لیک له به کتر ده یان بیچرینن :-

هه ندیکیان بوچوونیان نه وه به که ره خنه ساز تیکستی ویژه بین و به ره می ویژه ران به دابین کردنی لابه نی چاکه و خراپه هه لده سه سه نگیتن .

هه ندیکتری بریاری نه وه دهن که ره خنه ساز ویژه ریگی سهرنه که و تووه خوی له کاروباری ویژه ره سهرکه و تووه گاندا هه لده قوور تینن . نیمه دووباره کهر بمانه وی له م سه له به شدا هه لویتسی خومان له سه ره تاوه بخینه روو سهرنج بو پوخته ی کاری ره خنه سازی لای نه ته وه خاوه ن پووشنیری و شارستانه تیه کاند ، راده کیتین و تیبینی ده که ین ره خنه سازی هوی سهره کی پیکه شتن و خه ملا ندنی ویژه یه و ره خنه سازه راسته قینه کان هه میشه رابه ری ویژه رانیا ن له کسوی جن به جن کردنی داخواری نه ته وه کایاندا کردوه .

سهرنه نجام هه لویتسان له م روومه نه وه به که ره خنه ساز نه گابراهی کی چاوه پی کهری ده ستی ویژه ره بو نه وه به به ره هه م کانی هه لسه نگیتن و نه ویژه ریگی سهرنه که و تووه به هوی ویژه ره سهرکه و تووه گانه وه ناوی خوی بلاوبکانه وه ، به لکو ره خنه ساز نه اندازیاری ویژه یه : به واتای ن - موهی نه رکی راسته قینه ی چه سپاندنی بناغه کشتی به کانی له دایک بوونی به ره می ویژه ری پیوسته .

چاکه به م جوړه سروشتی ره خنه سازی و نه رکی ره خنه سازمان ده ست نیشان کرد ده توانین به روونی پیوانهی لاسایی کردنه وه ره سنی له ره خنه سازی کوردی دا به هوی دوو خالی سهره کی به وه بچه سپینن :

به گم

ره خنه سازی چونکه ره لیکتی زانستی کشتی و جیهانی پیوه نابین گوشه گیر بیت و له چوارچیتوه به کی تاسکی ناوچه یه ک یان نه ته وه به که به نگت بخواتاره . سهرنه نجام نه کهر هاتو سوودی له تاتی کردنه وه ره خنه سازی جیهانی و هرگرت به هیچ جوریک ناییت نه م سوود و هرگرتنه به لاسایی کردنه وه ناره سنی له قه له م بدریت .

دووم

ره خنه سازی که به بوون به وامه ی هرونه ر نو لپ دمداتو به چه شو چیژی نه ته وه به که ره نگ دداتوه ناشن به له بهر کردنی به رکی بیتگانه ی نانه ته وایه تی نیشانه ی ره سنی بدریتن .

نهم هیتله گشتبانه‌ی چه‌مه‌کسان ده‌ریازده
په‌خنه‌سازی و نهرکی په‌خنه‌سازو پیتوانسه‌ی
لاسایی کردنه‌وه و په‌سه‌نی هه‌لبه‌ت پیتویستیان به
که‌شتیکی میژووویی هه‌به . بۆ نه‌وه‌ی بزانیئ نسهم
په‌خنه‌سازی کوردی به له کوئ‌وه سه‌وی دهره‌میتناوه
به‌ره‌وکوئ هه‌نگاو هه‌لده‌گریت و باری به‌دی‌هیتانی
پیتویستی سه‌رشانی له‌چی دایه ؟

سامانی نه‌ته‌وايه‌تی دتیرینی کوردی له هۆنراوه
به هه‌ر پیتوانیک هه‌لبه‌سه‌ نکینری پین‌شک به‌ره‌مه‌ی وای
تیدا به‌رچاو ده‌که‌وئیت که شیاوی پیزو نرخ پیتدانه .
چونکه میژوونووسی وپۆه له دووتووین نه‌و سامانه‌دا
تیببینی ده‌کات که هه‌لبه‌ست هه‌به له پروی بنیات
فانو ته‌کنیکی داره‌شته‌وه داهیتراوه وه‌کو چوارینه‌کانی
با به‌طاهیری هه‌مه‌دانی . هه‌روه‌ها هه‌لبه‌ست به‌دی
ده‌گریت که له پروی ناوم‌پۆکو نه‌یام‌داریه‌وه نموونه‌ی
به‌ززی هۆنراوه‌ی نه‌ته‌وايه‌تین وه‌کو به‌ره‌مه‌کانی
عه‌لی تهرموگی . جگه له هۆنراوه‌ی درامی که
مهم‌وزینه‌کای نه‌حه‌دی خانیه‌به‌که له پروی
په‌که‌زه‌کانی نهم هۆنره‌وه لووتکه‌ی خول‌تاندنو
جوان‌کاری به .

میژووی په‌خنه‌سازی جیهانی له‌به‌ر ده‌سه‌ستی
نهم دیارده‌به له هۆنراوه‌ی کوردی‌دا که بیتکومان
په‌گنو پیشه‌یه‌کی نیتجگار دتیرینی هه‌به . بوونی
په‌خنه‌سازی به‌که ده‌سه‌لایین . چونکه دووباتی
کردۆته‌وه که پینکه‌بشتنی هۆنراوه‌ی خه‌مه‌نه‌نی
ده‌که‌پیتنه‌وه سه‌ر به‌ریابوونی په‌خنه‌سازی به‌کسی
زانستی کاریگر .

که‌واوو ده‌بین په‌خنه‌سازی به‌کی دتیرینی کوردی
هه‌بوو بیت . به‌لام به‌داخه‌وه نسهم په‌خنه‌سازی به
کوردی به دتیرینه به‌کتیب ووتارو چه‌شه‌کانی قوی
دانان به ده‌ستی نیه‌ نه‌که‌بشتوه . بۆیه نه‌که‌ر نیه‌
نیره‌دا نه‌بشتنی کتیب ووتاری په‌خنه‌سازی به‌کین
به چرای دۆزینه‌وه‌ی سه‌ره‌نای میژووی په‌خنه‌سازی
جیهانی به نیازی ده‌ست‌نیشان کردنی دیارده‌ی لاسایی
کردنه‌وه وپوگه‌ی په‌سه‌نی له په‌خنه‌سازی کوردی‌دا .
ده‌توانین له‌که‌ل میژوو نووسه‌کان‌دا دووباتی به‌کینه‌وه
که کۆترین به‌ره‌مه‌ی په‌خنه‌سازی نه‌ته‌وه‌کسان
په‌خنه‌سازی (نه‌غریقیه) . چونکه ته‌مه‌نی کتیب و
ووتاره‌کانی نهم په‌خنه‌سازی به‌له (۲۵۰۰) دوو
هزارو پینج سه‌د سال پته .

دوا به دواي په‌خنه‌سازی (نه‌غریقیه) نسهم
سوچی کۆنی به‌وه په‌خنه‌سازی دتیرینی عه‌ره‌بی دیت
که ته‌مه‌نی به‌ره‌مه‌ ده‌مه‌له‌مه‌کانی نزیکه‌ی (۱۸۰۰)
هزارو هه‌شت سه‌د سال ده‌بیت .

لیتکۆلینه‌وه‌ی به‌ره‌مه‌ی په‌خنه‌سازی (نه‌غریقیه) و
په‌خنه‌سازی (عه‌ره‌بی) دتیرین بۆ خسته‌نه پروی ده‌نگ
دانه‌ودیان له ژینگه‌ی په‌خنه‌سازی کوردی‌دا هه‌لبه‌ت
لیره‌دا ده‌بین کورت و به هیتلی گشتی بیت . بۆیه له
مه‌یانی به‌رینی په‌خنه‌سازی نه‌غریقیه‌دا ته‌نیا سه‌رنج
بۆ هه‌ندیک له بیروپراگانی افلاتون و سوفاستایه‌کانو
ارستو یاده‌کیشین که بناغه‌ی به‌ریابوونی ریبازه
سه‌ردکه‌لانی په‌خنه‌سازی هاو چه‌رخنی نه‌ووین :-
افلاتون په‌خنه‌سازی هۆنراوه‌ی به توندی له‌که‌ل
نیووری به فله‌سه‌فیه‌که‌یدا سه‌باره‌ت به بوونی سن
جیهان به‌ستوه . نهم تیووری به‌ش هه‌روه‌کو
(زانراوه) (۱) دووباتی ده‌کاته‌وه که بۆ زانیاری
ناده‌میزاد سن جیهان هه‌به :-

یه‌گم

جیهانی (نایدیا) به واته (عالم‌المثل) که
داهیتراوو خول‌تینراوه‌ی شانۆی که‌وه‌ری هه‌موو
کیان‌له‌به‌روشتیکه .

دووم

جیهانی هه‌ست‌پیکراو واته (عالم‌المحسوسات)
که دروست‌کراوه‌ی له هه‌موو کیان‌له‌به‌ریکی نسهم
سه‌رزه‌مینه سازکراوه .

سێهه‌م

جیهانی سیتیه‌ر واته (عالم‌الظلال) که
هونه‌ره‌نده‌گان به هۆی هونه‌ره جوانه‌کانو هونه‌ره
به سووده‌کانیا‌نه‌وه ده‌ست‌کردانه ده‌بیتنه‌ کایه‌وه .
افلاتون هۆنراوه‌ی وه‌کو به‌شه‌کانی دی هونه‌ر
له‌به‌ر تیشکی نهم تیووریه‌دا به به‌ره‌مه‌تکی زیسان
به‌خش و چاوبه‌ست و ده‌ست‌بروو درۆ له قه‌لم ده‌دا .
چونکه نه‌نجام‌ده‌زه‌که‌ی که هه‌ستیاره
به‌لاسایی کردنه‌وه‌ی جیهانی هه‌ست‌پیکراو ریتکی
ده‌خات . جیهانی هه‌ست‌پیکراویش خۆی نه‌ خۆی‌دا
دوو هه‌نگاو له جیهانی نایدیاوه که تا‌سه‌ جیهانی
راستی و راسته‌قینه‌به‌ دووره . هۆنراوه‌یش سه‌ره‌نه‌نجام
به سن هه‌نگاو له راستی‌به‌وه پچسراوه . نسهم
په‌ریاره‌ی افلاتون له پوچه‌ل کردنه‌وه‌ی هۆنراوه‌ی له‌وه
یاده‌به‌ راناوه‌ستن به‌لکو به توندی نه‌نجام‌ده‌ره‌که‌ی
که هه‌ستیاره له هه‌موو کردمه‌یه‌کی به‌نرخ پین‌به‌ری

ده کات و ده یسه لیتنج که تهنات هونراوهی ستایش و
بانی که ناوه پوکه که ی سوودیکی هه به خاوه نه که ی به
هون خوریه و نیلها مه وه به یج هوشی و ناگاداری له
خوای هونراوه وه دهستی ده هیتیت .

میژوو نووسه گانی په خنسه سازی نه غریقی نه م
هه لوتیستای افلاتون سه باره ت به هونری هونراوه
ههستیار به گاردانه وه به کی نایدیولوتزی و نایبی دژ به
سؤستایه کان راته ده گن که له فلهسه نه وه
په وان بیژیدا پروایان به هیچ بهیره یتیکی خو
په موشتی و زمانی نه بووه له کوری زمانی هونراوه دا
پروایان و ابووه که ههستیار نه وه پهری سه رفه رازه له
سازکردنی په مزو وینه ی هونری و دهست گاری کردنی
واتای ووشه ی نه ره هنگی و خوازه ی به یج دهستوور
به یج سنور .

نه رستو که شاگردی افلاتون بوو هه رچه نه ده
وه کو ماموستا که ی هونراوه ی به لاسایی کردنه وه ی

سروشست یج ناسه (۲) کردوه . به لام پروای نه وه
بووه که به ره می نه م لاسایی کردنه وه به له سروشت
به زتره وه ههستیار داهینری هونراوه که م و
کوپه گانی جیهانی ههست ییکراو به هیزی نه ندیشه و
توانی سوزو هه لچون ته واد ده کات .

سه رچاوه ی هه لبهستی به لایسه وه دهروونی
ههستیاره ، که دهشتن دهروونیککی چاک و خیرخواز
ییتو دهشتن دهروونیککی خراب و شه پم نه بیت :
دهروونی چاک و خیرخوازی ههستیار له به ره به یانی
له دایک بوونی هونراوه وه هه لبهستی ستایشی نه انجام
داوه ، هه لبهستی ستایش قوناغ به قوناغ پهری
سه نه وه و کور او بووه به هوی به ریا بوونی هونراوه ی
شانوگه ری تراجیدی که به زترین چه شه گانی
هونراوه به .

دهروونی خراب و شه پم نه له دیتترین سه رده مه وه
به هونراوه ی جوینسلانو هه جوو قولی داوه .
هونراوه ی جوینسلانو هه جوویش خه ملامو ریگی
دهست کاری کردنی کرتوت به ره هه تارو به هوی مه
هونراوه ی شانوگه ری کومیدیا داهینرا که له کوری
گالتو که پو په خنسه سازی کومه لایه تینه پله به کی
هونری به رزی داگیر کردوه .

له سه رده می پاپه رین دا که میلله ته نه وروپی به تان
له چنگی یاسای ده وه به کایه تی رزکاریان بوو له کوری
پوشنیری به کشتی و په خنسه سازی به نایبه تی کتیه

دیتینه گانی افلاتون و ارستویان کرد به بناغی ناکامی
نه م کاره س له وه دا به دی ده کریت که به که م ریباری
هونراوه ی په خنسه سازی نه وروپی زاروه ی لاسیزم
ناوبراوه :

زاراوه ی لاسیزمیش ووشه به که که نه فهره نه کی
نه غریقیدا به واتای کومه له که شتیه زو پؤل (۲) هاتوو
له په خنسه سازی دا چه مه کی هونراوه ی شانوگه ری
تراجیدی و کومیدیه ی که چه ند تابه تیه کی ناوه پوکو و
ته گنیکو و نایدیولوتزی ده کریتنه خوی .

پاس نه وه ی نه ته وه نه وروپی به کان زیانر له به اتر
پچران و قهواره ی نه ته وایه تیان به سنووری پوشنیری
تایبه ت و زهوی دهست نیشان کراو و نابووری په موت
جیاواز هاته گایسه وه وازیان له زمانی لاتینی گشتی
هینساو زمانی ناوچه ییان پهری سه ند . له کوری
په خنسه سازی دا زاروه ی پومانتیزم په بووه نه به م باره وه
له دایک بووه که له بناغه دا (۱) له ووشه ی (پومانیوس) -
مه وه وه رگیراوه . ووشه ی (پومانیوس) یس ناویکه بؤ
نه و زمان و ویژه نه ته وایه تیان که له زمان و ویژه ی
لاتینی کون جیا بوونه وه .

زاراوه ی پومانتیزم له جیهانی ویژه و په خنسه سازی
دا نازناویکه بؤ نه وه به ره همانه که له رووی ناوه پوکو
فوزمه وه ناکامی باریکو که سی و نه خوشی سه رده م و
پوو که به کی نایدیولوتزین سه ر به ده رفه تی میلله ته
له وروپی به کان له سه رده می شه و شوپرو شکسته ی
نه ته وایسته تی و دهرونیسا که له رووی میژوو وه
سه ده گانی شوپرش پیسه سازی و په یدا بوونی جیسی
(پتی بورجوازی) واته بورجوازی بچوولو (نروند
بورجوازی) واته بورجوازی که وره ده پوشتن .

له سه رده می توند بوونی زوران بازی نیوانی
چینه میلله ته نه وروپی به کان له جیهانی په خنسه سازی دا
دروشمی ویژه بؤ میلله ت به زبووه وه که له به ره چه نه
هوی که ییرو نابووری بوو به بناغی له دایک بوونی
ریباری ریالیزم .

نه م ریباره له روانکی میژوو وه کاردانه وه به که
دژ به پروپاگانی افلاتون ، هه ندیک له لایه نه گانیس
په بوهندیان به تیروانینه که ی (نه رستو) وه سه باره ت
به نه رگی هونراوه وه هه به جکه له وه ی - هه روه که
ووتمان - ناکامی گویانی باری نابووری میلله ته
نه وروپی به کان جا بؤ پون کردنه وه نه م ریباری به
سه رنج بؤ سق تایبه تی گرنکی نه م ریباره
راده گیشین و په گه وریشه گانی ده خینه روو .

پاستی به گم :

نوه به افلاتون مؤنراوهی به اساسی کردنوهی سروشت واته جیهانی همست پی کراو له قهلم دا . به مانای نوهی بهرهمی ویزه بی له پروانگهی نسیم مه یله سووه وه په یوه ندیه کی راسته و خوی به واقیعه وه هه به ره خسه سازی په ریالیزمی به کانیس له هه مان پروانگه وه سه رچاوهی ویزه بیان ده ست نیشان کردوه هه چهنده له گه له خاوهی نهم پروانگه به دا که افلاتونه جیاوازیه کی فله سه فیان چه سپاندوه که ووتویانه ویزه بۆ میللهت به که لک و به سووه .

پاستی دووم :

په یوه نسی به یرو پراکی نهرستوه هه به که به لاندوویه تی : مؤنراوه ترواکه ری که مو کوریه کانی جیهانه . ره خسه سازی به ریالزمه سوشیالیزمه کانیس به تاییه تی نسیم ریچکه به بیان گرتوته بهرو ووتویانه ویزه ی ریالیزمی سوشیالیزم وه کو ریالیزمی فو توگرافی ریالیزمی ره خسه گر تابلوی واقیعی زیندو پروونوس ده کات و ریگای گزینی نهم واقیعه به هوی خه باتی چینایه تی وه ده خاته به رچاوی چینه زه حمت کیتسه کان .

پاستی سهیم :

راسته وحق په یوه نسی به باری خوینده واری و پو شنیری جه ماوه روه هه به که له ژیر ده سلالت داری بهرمانه داری زوت که رانی مانی زه حمت کتشان دا تا بلنی دواکه ووتوه ، بۆیه ره خسه سازه ریالیزمه کان بیروپایان وابه که ویزه ی راسته قینه به خشانه (ه) نه که مؤنراوه به هوی تاییه تی به زمانی و ناوازیه کانیه وه له کتیش و سه روا ناتوانن به راستی وینه ی واقیعی ده بری پی ، به لام په خشان له بهر نوهی به هیچ کواتو زنجیریکی فو رمی نه به ستراوه توه ده توانن بیت به زمانی حالی ژنو پساوو لاوو پیرو خوینده واری نه خوینده واری گشت چینه کانی میللهت .

ریبازی ریالزم به همسو چه شنه کانیه وه به هوی کارتخ کردن په ره سه ندنی وانستی پراکتیکی زیاتر له سوژر نه ندیشه دوورگه و توه له ته کیدا ریبازی سروشتی واته (المدرسه الطبیغیه) بهرپابوو ، که له یواری هونه ردا بهرهمی ویزه بی وه کو که ره سه به کی ماددی له پروانگه به کی بابته تی و موضوعیه ره شی ده کاته وه هیچ دهره فیتیک به ره خسه ساز نادات تو سقا تیک مل که چی که سایه تی و خودی خوی بیت . نهم باره ی ره خسه سازی له سهر بناغهی کاروو دکاردا .

واته (الفعل ورد الفعل) بوو به هوی له دایک بوونی ریبازی به نانسیم که له ژیر تیشکی دروشمه به ناویانگه کهیدا (هونه ر بۆ هونه ر) ناوه پروکی مؤنراوهی فخرآموش کردوو گرنکی ته نیا به فو رم له وینه ی هونه ری و ناوازی ووشه دپرشتنی جوان به خشی .

ریبازی به نانسیم که له کوری ره خسه سازی نهروریدا ده ست و یه خه دز به ریبازی ریالیزم و ریبازی سروشتی جهنگا ، تا ده مات زیاتر گرنکی به ووشه سازی ده دا هه تاکو به ته وای خوی له بیروکه و مانای هه لیه ست پچراندو ریبازی ره مزیه ریبازی ریالیزم نهمجا ریبازی ناژیری واته (مدرسه الا مقبول) له ووشانه وه که هه رستیکیان پله به پله مافیان به هه ستیار دا ووشه ی نوئی خواز به بیت فخره نکو نهریتی زمانن ساز بکات و جله وای نا هوشه ندی واته (الا واعی) بهرله بکات و به ناره ووی خوی نیشانه وینه و ده برینی ناوازی دوست بکات .

په ره سه ندنی کورانی ریبازی بهر نانسیم به م جزوه که زه مینه ی له دایک بوونی ریبازی ناژیری به هه رچه نده میژوونوسه کانی ره خسه سازی نه وروپی هویه کانی به باری ده ورونی و ناووری و رامیساری میللهت نه وروپیه کان پاش شه ری جیهانی به کم و شه ری جیهانی دووم دابین ده کن ، به لام نابین نوه له یاد بکه یین که له پروی میژووموه په گتو ریسه کانی نهم ریبازانه به ندن به پروگهی سو فستایه کانه وه سه یاره ت به ناژادی و سه رفرازی هه ستیار له کوری زمانی مؤنراوه دا .

ره خسه سازی عه ره بی دپیرین که سه ره تایی ده قه ده ما وده مه گتیراوه کانی ده که ریخته وه سه ر دوو سه ره بیتش په یدا بوونی ناینی نیسلام به لای نجه وه سه جوارقوناغدا تن به ریووه : -

یه گم

قوناغی ره خسه سازی عه ره بی بیتش په یدا بووسی ناییس نیسلام که ده قه کانی له ره خسه سازی که سی و سوژی و ووشه یی تن ناپه پن ، هه رچه نده هه ندیکیان چه شنه ریبازیکی بهراووردکاری ده نویتن .

دووم

قوناغی ره خسه سازی عه ره بی سه ره ده سی په یدا بوونی ناینی نیسلامی پروژ که نزیکه ی نیوسده ده خایه نی .

په څخه سازي عه به يې له م قوناغه دا به لای نيمه
 مور نه په سني و داهينانو په يام داري ده خانه پرو
 چونکه به هوی چند نايه تيسکی قورناني پرو
 نه موده کانی پتغه مبه رو شوينه واري چن نشينه کانه وه
 نه مړه څخه سازي به که سايه تي به کی تايه تي جياواز له
 په څخه سازي نه غريقی و پروماني بو خوی
 چه سپاندوود که تايه تيه سره کيه کانی لسم سچ
 خالانای خواره وده دا به رچاو ده کون :-

په گم

هونراوه به هوی زانسته وه عه ستيار وده ستي
 ده هيتي و هيچ په يوه ندي به کی به ناسمان و خورپه
 بيلهامه نه نيه .

دووه

هه ستيار به هوی پرو او تیکوشان و پروون بيري په وه
 ده توانی پله و پايه به کی به رز له کومه لدا دا گير بکات و
 هو مه ستياره ی که پرو بوه پری نيه و هه موو پرو تیک
 له سر په تیک ياری ده کات و کرداری له کمال
 هه لسته کانی ناگون جين شایانی پرو نرځ پيدان
 نيه .

سني يم

هه ستيار به رامبه به کار به ده سستان له
 چن به چن کردنی په يامی کومه لدا به پر سياره و به
 گو تړدی راده ی هونری و به رزی ناوه وړکی
 هه لسته کانی پاداشتی خوی وده گری .

چواره م

قوناغی په څخه سازي عه به يې سرده می پتکه يشتی
 زانسته کانی رمان که له نيوه ی په که می سده ی دووه می
 کوچی په وه دست پڼ ده کات .

په څخه سازي له م قوناغه دا زیاتر له کمال قورمی
 هونراوه دا خه ریک بو و له به رتیشکی پیزمان و زانستی
 زمان و پروان پتړیدا به ره می عه ستيار گانی
 شیده گرده وه که به راستی نه انجام دزه کانی
 چه شو چتړی هونری بوون و ویزه سان و کړ
 کبان له به رتیکي زیندو و له قه ل م دده .

پينځم

قوناغی په څخه سازي سرده مه دوا که و توه کان
 که له سده ی ششمی کوچی په وه دست پڼ ده کات و
 نه سره قای سده ی بیستهدا کوتایي دی :

له م قوناغه دا په څخه سازي عه به يې که و ته ژیر
 زه برو زه نگی زانستی که لامو منطقی ووشکو ویزه ی
 راسته قینه ی به چن هیتو جلوی خوی دا به ده ست

په وان پتړی ده ست کرد که تا ده هات ووشک هه لده که پرو
 ده بوو به ده ستووری پرو که ش دور له چه شو چتړی
 گیانی هونری .

په څخه سازه هاوچه رځه عه به به کان که زو به یان
 له سره تاوه به به ره مه کانی په څخه سازي سرده مه
 دواکه و توه کان هه ولی فیر کردنیان درابو و دوايش
 خویندنیان له زانکو نه وروپه کانداه او کرد ، ده ستیان
 له سامانی په څخه سازي نه ته وایه تیان هه لکر توه تا
 راده به که به چای پڼ که لکی ده یان پروانیه هه موو
 انتیبتیکي په څخه سازي و په وان پتړی عه به يې دتړینو
 سگیان بو پتیزه په څخه سازي به نه وروپه یه کان
 کرده وه میتشو چه شه یان به به ره مه کانی نه و
 پتیزانه زاخودا .

سهر نه انجام له هه لسه نگانندی ویزه ی نه ته وایه تی
 تازه و دتړینیان نه و پتیزانه یان گرت به رو پتوانه کانیان
 به زوره ملی به سر ویزه وه هاو زمان و هار
 نیشتمانه کانیان دا سه پاندو و زاروه ی گلاسی می
 نه وروپیان به روشه ی (کلاسیکی) و هر کتړاو له جیانی
 زاروه ی پیا لزم و پرو مانزم به که به دوا ی به که زاروه ی
 (الواقیمیه) و (الرومانتیکیه) یان داتاشی . . . هند .
 به پڼ نه وه ی نه و راستی یاده بکه نه وه که ده گری .

له م پتیزه په څخه سازي به نه وروپه یان به له
 له شارستانیه تی و پرو شنبیری نه ته وه ی نه غریق وه
 سر یان دهر هیتاوه و به ناووه وای یاری پامیاری و
 کومه لایه تی و دهر وونی میلله ته نه وروپه یه کان
 نه شونمانیان کردووه که له هه موو پرو به که وه له
 نه ته وده که یان جیاوازن .

میزو و گهر به ووی سره تايه کی زانستی بو
 په څخه سازي کوردی دا به موزینتی (پاش نه وه ی له موه یو
 دوو پاتمان کرده وه که هیچ کتیب و بوتاریک له م
 پرو ووه به ده ستمان نه که يشتووه) .

هه رده پڼ فراموشی نه و هه لدا نه بکات که
 ویستوویه تی دتړه کانی پتسه کی به که ی مهم وزین ی
 (احمدی خان) به سره تايه له قه ل م بدات . چونکه
 نه م دتړه هونراوانه و ده یان دتړه هونراوه ی و له
 دیوانی هه ستياره دتړینه کان دا به پتوانی پتیناسی
 کون تازه ی په څخه سازي به کاری په څخه سازي
 ناؤمیر دتړین .

هوی نه م راستی به یی له لای پسپو وانه شماره زایان دا
 نه و نه دناشکرا و به لکه نه وریسته پڼی ناوی لیره دا
 به کالای بکه ی نه وه و بیسه میتین .

سەرەرای ئەم پاستیە ئیمە لە تۆزینەو بە کماندا پامان وایبوو کە نەر دێرە هۆنراوانە پەنگە چەند بەرەتییەکی پەوان بیژی و پەخنەسازی بە رینگایەکی ناپاستەوخۆوە بنویسن ، کە لە زینگی هەستیاریە خاوەن ئەو دێرە هۆنراوانەدا چەسپا بووبیتن نوێنەرایەتی چێژی وێژە خەلکیان کردین .

سەرئەنجام لێرەدا پتۆستە بەلگە نەویستیک دەرباری سروش و پتاسەمی پەخنەسازی دوو پسات بکەینەرە کە دەلێن : -

پەخنەسازی بە پەخشان دەنووسریتەو و پێبازە زانستی بەکە لە سەر بناغەمی شی کردنەو و بەراوردکاری و هۆ خستە پرودا دامەزراره . کەوابوو نێچە پرو دەگەینە گۆفاری پۆژنامە دێرینە کوردیەکان بە هیوای و دەست هێنانی هەنگاوی سەرەتایی پەخنەسازی کوردی بە دەست گەشتوومان .

نەرە جێگای شادمانی بە ئەم گۆفاری پۆژنامانە درێخی ناکەن و دەیان ووتار و لیکۆلینەو و تیبینی چەسپاندن گۆتوگۆی وێژەیی مان بێش کەش دەگەن .

نامانجی ئەم لیکۆلینەو بە چونکە نوسینەو میژووی پەخنەسازی کوردی نیە تەنیا بەنجە بۆ ئەو بەرەمانە درێژ دەکات و لە پتەوای مەبەستە سەرەگیەکی دا کە باس کردنی دیاردەمی لاسایی کردنەو و پروگەمی پەسەنی بە سەر دوو کۆمەڵدا دابەشیان دەکات : -

بەگەم

کۆمەڵی بەرەمی نووسەرە پۆشنیرە گشتی بەکان کۆنترین میژووی ئەم بەرەمانە لە تەمەنی سالی بەگەمی پۆژنامەمی ژایانە دەست پێ دەکات واتە سالی (۱۹۲۶) هەزار و نۆسە دوو بیست و شەسی زاینداو هەتاکو ئەم پۆژ درێژە بە خۆی دەدات .

تۆیژەز لەم بەرەمە پەخنەسازیانە بە پرونی تیبینی دەکات کە نووسەرەکانیان لە پوانگەییەکی گشتی یەو چەمکی وێژەمی هاوچەرخیان وەرگرتووە و لا بەلا چەند پێوانەییەکی پەخنەسازیان و چنگ هێناوە و بە بۆنە بەگەرە گردوویانە بە گوردی .

تایبەتی بە گشتی بەگانی ئەم کردن بەگوردی بە لەم خالانەمی خواوەندا بەرچاو دەگەون : -

بەگەم

نووسەرەکانیان راستەوخۆ خۆیان نابەستن بە هیچ سەرچاوەیەکی پەخنەسازی پسیو پەو . بەلکو

راستەوخۆ چەند بابەتیکی وێژەمی و پەخنەسازیان خۆیندۆتەو بە گۆتەرەمی توانایان لێی تیکەشتوون و بە خۆی خۆیان دەریان پریووە .

دووەم

ئەو نووسەرەنە لە چەسپاندنی خۆیندە و دکانیان دا هیچ رییازیکی دابین گراویان نیە و بە پلان شت ناتووسنەرە .

سێهەم

نامانجی سەرەکی ئەو نووسەرەنە یان ستایشی بەرەمیتیکە یان بەرپەرچ دانەو می ووتاریکە بوو چەل کردنی نووسراویکە کەوابوو لە هیچ پوانگەییەکی نایدیژووی هونەری بەو ئەو نامانجە هەلنەتوڵاوە و مەلکی جێ بەجێ کردنی نەدراوە .

چوارەم

بە پێوانەمی لاسایی کردنەرە و پەسەنی کە لەمەو بێش بەنجەمان بۆ راکیشنا ئەم بەرەمانە نەرەخنەسازی لاسایی کەرەو نەو پەخنەسازی پەسەنی ، بەلکو هەرێمە کو ووتمان کاریکی پۆشنیری گشتین ، هەرچەندە دەتوانین بریاری ئەو بەدین کە برورایگانیان لە کام سەرچاوەمی پەخنەسازی بێگانەرە بە جۆریکی گشتی و ناپاستەوخۆ وەرگیراون .

بۆ سەلماندنی ئەم تاییەتیانە روون کردنەرە بیان بە نمونە لە پتەشەو سەر لە ووتارەکانی (م . ن) دەدەین کە پەنگە کۆنترین بەرەمانەکانی ئەو کۆمەڵە بن (م . ن) (۶) لە ووتاریکیدا وێژە بە سەر دوو بەشدادا دابەش دەکات : وێژەمی (شەفەمی) ، وێژەمی (تحریری) .

مەبەستی ئە (شەفەمی) خطابە یەو مەبەستی لە (تحریری) ووتار و چیرۆک و چەشنەکانی تری نەدەبیانە بەم دابەش کردنە لە پوانگەمی میژووی پەخنەسازی جیهانی یەو ناریکی رییازی نیە ، بەلکو نامی پۆشنیری بەکی کشتی بە .

تەگینا نەدەبیاتی (خطابە) نەکەر لە سووچی شەفەوی یەو باس بکری مەبەست بە کال کردنەرەمی توانا کانی دوینەرە (خطیبە) ، جگە لەمە (خطابە) وە کو چەشنەکانی تری وێژە دەنووسریتەرە بە تحریری بلاو دەبیتەرە . هەمان نووسەر لە ووتاریکی تردا باس لە جوانی نەدەبیات و شوینەواری لە دەروونی خۆینەردا دەکات و بە دەربینی خۆی دەلێن :

نه ساسی ادبیات جوانی به معنی نباستی جوان
 زری به معنایه که اساسی منطقیست راستیه .
 له تالیف نه بریکی نه ده بیدار نه و نقطه یه که
 لازمه دینه تی لیبکری نه روحدا تحصیلی هه به جان
 بدیعی به . . . . . که قصه به موافقی منطقی بن لازمه
 له نقطه ی حقیقت تجاوز نه کری .

نوسهر پاش نه وهی (نهونه به له چیرۆک
 دههینیه وه) . ده لئ : (نه قصه به موافقی منطقی
 حقیقه ته به لام له هیچ جیهه تیکه وه هيجانیتکی بدیعی له
 پوچماندا حاصل ناکا (V) له ده قه وه پومان ساغ
 ده بینه وه که نوسهره که هیچ ریپازیکی زانستی
 نه گرتۆ ته بهر . چونکه که په نجه بۆ شوینه واری لباسی
 معنای نه ده بیسات دریز ده گات بیتکومان په پوهی
 ریپازی پوماننیزم له ره خه سازی نه وریدا ناکا ، که
 هه وه کو له مه و بهر بینیمان هیچ جیاوازی به له نتوانی
 فۆرمو ناومرۆکی تیکستی هۆنراوه ی دا دابین ناکات .
 هه وه ها گرنگی پیدانی جوانی له سهر بناغهی فۆرمی
 ده بیسات بروانا که بن له ریپازی بهر نانسیزی
 نه ورپی به وه وه رگرا بیت چونکه نه م ریپازه مه سه له ی
 جوانی فۆرم نه نیا له هۆنراوه دا به کالا ناکاته وه . به لکو
 مه وه چه شه کانی نه ده بیسات ده گات به مه پیدانی
 لیکۆلینه وه چه سباندنی دروشمی ویزه بۆ ویزه .
 سه ره پای نه مه نازانین بۆچی (حقیقی معنا)
 له تیکستی ویزه پیدای له بهر یا کردنی هه به جان
 هه لچووور بن بهش ده گات ؟!

به لای نیه وه نه م بۆچوونه ی نوسهر ناکامیتی
 که سی به ، هه رچه نه له هه مان گات دا تیپینی ده که یسن
 نوسهره که مان زاروه ی واقعی به کارناهیستن که
 ره خه سازه عه ره لاسایی که ره وه کانی ره خه سازی
 نه ورپی بۆ وه رگترانی زاروه ی ریالزم دایان ناوه .
 به لام لیره دا ده بن پرسین نایا نوسهر که
 زاروه ی (حقیقی) به کارده هینین راسته وخۆ وشه ی
 (ریئل) وه رده گترانی یا خود له خۆ به وه ، دای ناوه ؟ !
 نیه له وه باومه دابین که نوسهر راسته وخۆ
 زاروه ی ریالیزی وه رنه گتراره به لکه شه مان نه وه یه
 نوسهر له گه ل وشه ی (حقیقی) وشه ی (منطقی)
 به کارده هینین .

باهه تی فۆرمو ناومرۆکی هۆنراوه (هه ره کو له م
 کۆمه له به ره مانه ی ره خه سازی کردی دا داره)
 گرنگیه کی تایبه تی دراوه تی .

هۆی نه م گرنگیه له وه وه هاتووه ویزه ره کورده کانی
 سه ره مه ی نتوانی هه ردوو جهنگی جیهانیدا هاتوونده
 ده نکو نه نگه ره چه له مه کانی کۆمه له که یان و ویزه ی
 په یام داریان نووسیوه ته وه مامۆستا (ج ب) ویزه یانی
 له بهر تیشکی بۆچوونیتی پۆشنیری گشتیدا پارچه
 هه له سستیکی مامۆستا (محمد امین به کسی جاف) - ی
 هه له سه نگانه ی وه ووتوویه تی :

هه موو نه یزانین له شیعر وه نه بن هه وینه بن
 له بهر انبهری پارچه کانو له هه ره سه نگی تاوو خنجی
 قافیه کانو هه چی ترا : به لکو له وه بهر زتر توانده وه ی
 شیشی ته لای پاقرۆ خاوتینی معنی له بۆته ی بیرو
 میشکی خاودن هه سندا وه دارشینه له قالی ووشه
 بۆلادا ، نه جا ییوسته که شاعیره به تر خه کان نه م
 نایه به چه شنه دابمه زینن نره بن خه وش و جوان
 بن خاوارو ختیج بن . بۆ نه وه ی ییوست به مشتومال و
 به نده و خرته که نه بن ۸ .

نه م به ره مه ره خه سازی به که ته مه تی نزیکه ی
 (۳۶) سه و شمش سال ده بیت به چه شتیکی توری
 به ره نگاری بن ناسه ی دیرینی هۆنراوه ده گات که
 هه له بست به واتاو کیش و سه ررا ده ناسینین دوو پاتی
 ده گاته وه که به ره مه ی ویزه یی ده بن ناکامیتی هونه ی
 به کدگی بیت به هه موو ره گزه کانه وه ، نه م سه لمانده
 به لای نیه وه جیگای ریز لئ گرتنه چونکه له و ته مه نه
 رودی ره خه سازی کردی دا توانیویه تی بیرو پای
 چه سنین . هه رچه نه شی کردنه وه ی هه له سه ته که

چه نه دیریتیکی له سووچی ریزمانه وه گرتۆ ته وه .

کیشی نه م کۆمه له به ره مانه ی ره خه سازی
 کردی به زۆری له رده دا دابین ده کری که نوسهره -
 کانیا ن راسته وخۆ نه سه رچاوه ی ره سه نه وه بیرو یا
 ره خه سازیه کانیا ن وه رنه گرتووه . سه ره پای نه وه ی
 هه ندیکیا ن به هه له وه ریا ن گتراره ته سه ره زمانی
 کردی . نمونه مان بۆ سه لماندن نه م کیش به یه
 وه رگترانیتی ورتاریکی (دکتور یوسف میکل) .
 ده رباری (النقد الذاتی) و (النقد الموضوعی) که
 نه لایه ن مامۆستا (ا - ب) هه وری به وه وه رگتراره ته
 سه ر زمانی کردی .

مه سه له ی ده ست نیشان کردنی ریپازی خودی
 زانی و ریپازی باهه تی و موضوعی له ره خه سازی دا
 کاریکی نه ورپی به مامۆستا (ا ب) هه وری راسته وخۆ
 له زمانیکی نه ورپی به وه وه رنه گتراره : هه ره ها له
 وه رگترانه که یدا که زاروه ی موضوعی به ووشه ی
 (جیگه یی) (۹) وه رگتراره هه له ی کردوه . چونکه

واژه‌ی موضوع له زمانی عه‌ره‌ی دا ووشه‌ی (موضیح) نی‌یه بۆ نه‌وه‌ی به ووشه‌ی جی‌کای کوردی وه‌ربکتری نهم مه‌سه‌له‌ ره‌خنه‌سازی‌یه بۆ سه‌ر زمانی کوردی له‌ر کاته‌دا نرخی نه‌بووه . به‌لکو به‌ پیچه‌وانه‌وه نرخی‌کی به‌رزی هه‌بووه ده‌نگ دانه‌وه‌ی پتویستی‌یه‌ک بووه . چونکه له‌م کۆمه‌له به‌رهمه ره‌خنه‌سازی‌یه کوردی‌یه‌دا روتارگه‌لیکی ره‌خنه‌سازی که‌سی به‌ین پڕیازو دوور له‌ زانستی به‌رچاو ده‌که‌ون . بۆ نمونه سه‌رنج بۆ روتاریکی مامۆستا ره‌مزی قه‌زاز راده‌کیشین که وه‌لامی روتاریکی ره‌خنه‌سازی به‌ سوودی مامۆستا (جیم) ده‌داته‌وه و به‌رگری له‌ مامۆستا ره‌فیع حلمی ده‌کاتو ده‌لێن : (۱۰) خۆم له‌گه‌ل خۆما بڕیام دا که به‌ جه‌سه‌ دێتێکی کورت به‌ر به‌ره‌گانی (جیم) بکه‌م (ج) هه‌روه‌کو تێگه‌شتووم بۆم ده‌رگه‌وت له‌ نووسینه‌که‌تا که سه‌رنجی مامۆستا ره‌فیع حلمی به‌گه‌ت وه‌رنه‌گێری بۆ نووسینی بابته‌ی شاعیره‌کانمان له‌ لاوانی کورد دا نه‌ته‌وی بێنی کورد شاعیری نی‌یه جگه له‌مه‌ش نه‌ته‌وی بێتی کورد نه‌دیسی نیسه (چا نه‌گه‌ر وانیه تکابه به‌رمو و وانیه) ؟

هه‌موومان مامۆستا ره‌فیع حلمی زۆر باش نه‌ناسینو له‌ ده‌ریای نه‌ده‌بیانا شاره‌زای مه‌له‌وانی بووین و نه‌زانین که به‌کیکه له‌ مه‌له‌وانه به‌ناوبانگه‌کانمان له‌م ده‌ریا بێنه‌دا له‌م سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌دا .

له‌م ده‌قه‌دا ناشکرایه که ره‌خنه‌سازه‌که‌مان به‌ر به‌ره‌گانی ده‌کاتو ره‌خنه‌سازی ناووسیتته‌وه له‌ پوانگه‌یه‌کی که‌سی‌یه‌وه ستایشی ده‌کاتو به‌پرسیاری دوور له‌ شی‌کردنه‌وه هه‌له‌سه‌نگاندن بپرویاکانی مامۆستا (جیم) بوجه‌ل ده‌کاته‌وه .

هه‌رچۆنیک بێت به‌رهمی ره‌خنه‌سازی کوردی که به‌و تابه‌تیانه لێشاو ده‌میتن هه‌تا کونه‌مۆ زۆربه‌ی لابه‌ره‌ی تۆفارو پۆژنامه‌کانمان داگیر ده‌که‌ن ، ته‌نانه‌ت هه‌ندێ جاریش ده‌گرتین به‌ کتێبه‌ نامێلکه‌و به‌نساو خه‌لکه‌دا پلاوده کرتنه‌وه و نائۆقره‌ی و ناپڕیازی به‌خش ده‌که‌نه‌وه .

دووم

کۆمه‌لی به‌رهمی ره‌خنه‌سازی پسرۆر : - نهم کۆمه‌له به‌رهمه ره‌خنه‌سازی‌یه له‌ ده‌وروو به‌ری سالی (۱۹۵۸ ز) هه‌زارو نۆسه‌دو په‌نجاو هه‌شتی زانین‌یه‌وه به‌ چه‌شنیکی فراوان به‌رچاو ده‌که‌ون که خاوه‌ن شه‌هادته‌ نامه‌ی پسرۆر مامۆستای خاوه‌ن تاقی‌کردنه‌وه نووسیه‌وانه‌ته‌وه .

تابه‌تی کشتی نهم کۆمه‌له به‌رهمانه له‌ دوو خال‌دا خۆیان ده‌نوێشن : -

یه‌گه‌م

لاسابی‌کردنه‌وه به‌ پڕیگای وه‌رگێرانه‌وه به‌ین له‌وه‌ی دانه‌ره‌کانیان بێتین نه‌مه وه‌رگێرانه

دووم

سه‌بانده‌ی بڕیارو پتوانه‌ی ناگونجاو له‌گه‌ل سه‌رشته‌ی وێژه‌ی نه‌ته‌وايه‌تیمان‌داو به‌کاره‌یتناسی زاراوه‌ی بێگانه‌ دوور له‌ مه‌به‌ست و اتا‌کانیان‌وه . ته‌گه‌ر به‌مانه‌وی گه‌شتیکی کورت له‌گه‌ل نهم کۆمه‌له به‌رهمه ره‌خنه‌سازی‌یه کوردی‌یه‌دا بکه‌ین بۆ چه‌سپاندنی تابه‌تی‌ه‌کان باشتر نه‌ه‌وه‌یه به‌ لاسابی‌کردنه‌وه‌ی ره‌وان بێژی عه‌ره‌بی ده‌سته‌پێکه‌ین ، چونکه ره‌وان بێژی عه‌ره‌بی له‌م پۆژانه‌دا له‌ به‌ر تیشکی پڕیازیکی زانستی به‌رهمه ره‌سه‌نه‌گانی بوژێراوه‌ته‌وه و پڕیجک‌ه‌ی لێکۆلینه‌وه‌ی داهینراوی گرتۆته‌ به‌ر . هه‌روه‌کو له‌ کتێبه‌گانی (دکتور جمیل سعید) و (دکتور احمد مطلوب) (احمد فؤاد الشایب) دا ده‌رده‌که‌وی که‌چی نه‌وانه‌ی به‌ زمانی کوردی کتیبی ره‌وان بێژیان داناه‌وه ده‌ستیان بۆ کتیبه‌ ره‌وان بێژی‌یه عه‌ره‌بیه‌گانی سه‌رده‌مه‌ دا که ووتو‌ده‌کان درێژ‌کردووه به‌زۆره‌ملی به‌ه‌واشه (منطقی) و ووشه‌بی‌به‌کانیان به‌سه‌ر وێژه‌ی کوردی‌دا سه‌پاندووه .

پرسیاریش لێره‌دا به‌سه‌ر سوپه‌مانیکه‌ره ده‌پرسی : بۆچی نهم دانه‌ره کوردانه سوودیان له‌ په‌وان بێژی عه‌ره‌بی په‌سه‌ن وه‌رنه‌گرتوووه له‌ تاقی‌کردنه‌وه‌ی نهم ره‌خنه‌سازی‌یه له‌ قۆناغه خه‌ملارو پتیش که‌رتوووه‌کان‌دا تاقی‌کردنه‌ویان وه‌ده‌سته نه‌هیتاوه ؟

هه‌له‌ب‌ت هه‌چ وه‌لامیک ده‌رباره‌ی نهم پرسیارانه نی‌یه . نه‌وه نه‌بێن که ده‌لێن : نهم دانه‌ره کوردانه بۆیه خۆیان به‌و چه‌شنه کتیبه‌ ره‌وان بێژی‌یه عه‌ره‌بیانه‌وه به‌سته‌نه‌وه . چونکه پسرۆری‌یه‌گه‌یان نه‌گادیمی و زانکویی نه‌بووه ، به‌لام یان له‌ مزگه‌وت و حوجره‌و یان به‌ هه‌وی خۆینه‌یه‌کی که‌سی‌یه‌وه چه‌شنیک له‌ پسرۆریان له‌ بابته‌ی ره‌وان بێژی‌دا پتیک هیتاوه .

چا بۆ نه‌وه‌ی له‌م راستی‌یه بگه‌ین و بزانیین شویتنه‌واریان چلۆنه هه‌ندێ نمونه ده‌هیتینه‌وه . مامۆستا : - عه‌زیز گه‌ردی - هه‌روه‌کو بزانیین - به‌گه‌م نووسه‌ری کورده که کتیبیکی کوردی له‌ بابته‌ی ره‌وان بێژی‌دا داناه‌وه هه‌ر چه‌نده به‌ر له‌ مامۆستا علاه‌الدین السجادی به‌ پوخته‌یی نهم باسه‌ی

کۆلیوه تهره (۱۱) زوربهی زاراره کانی چه سپاندوه .
 مامۆستاى ناربراو له پيشه کى (۱۲) کتیبى به که مى
 کاره کهى دا دانی به ریبازه لاسایى که ره وه تهى دا
 ناوه و سه رنجمانى بۆ سه رچاوه راسته قینه کانی
 پراکتیشاوه و سروشتى نیشه کهى خستۆته و وو
 ووتویه تی : (له کتیبانهى نه مخویندنه وه زیاتر
 حهزم له کتیبى ره وانبیتۆى نه کرد نه وه شمان له بر
 نه چن له گهه ل خویندنه وهى هه رکتیبیکیا تیبینى و
 سه رقه که مى تایبه تيم نه نووسیه وه . . . . . له هه مان
 کاتیشا شالام بۆ دیوان و گو فارو پۆژنامه کانی
 کوردی برد بۆ دۆزینه وهى نمونهى ته واوو زینه رو
 بۆ هه ربه کنى له پيشه ره وانبیتۆى به کان . . . . . بۆ
 سه رچاوه کان ناچار بووم هینز بدهمه سه رچاوه کانی
 عه ره بى خۆ ره وانبیتۆى له هه مو نه ده بیتکا ، واته
 نه ده بى هه مو میلله تیکا هه ربه که نه وه نده هه به
 زمانى نووسینه وه نمونه کان نه گو پۆین و بهس !
 نه کینا که وه هه رى زانیارى به که هه مو هه ربه که وه
 هه ر زانیارى به کى تر سه رچاوه کهى بۆ لای یۆنانه کان
 نه چیته وه) . . . . . ره وانبیتۆى کوردى وه کو ره وانبیتۆى
 هه ر زمانیکى تر نه کسرى به سنج به شه وه :-
 . . . . . بیتۆى - البيان - واتا شناسى - المعانى -
 جوا کازى - البديع -)

هه ر تيشكى نه م ده قه دا ناشکرابه که مامۆستا
 عه زیز که ردی زیاتر له وه رکتیرانى چه ند کتیبیکى
 ره وانبیتۆى عه ره بى سه رده مه دواکه وو تووه کان وه هیتانى
 نمسوونه له ویتۆه کوردى هه چى تری نه کردوه .
 هه رچه نده له سه رچاوه کانی ناوى کتیبى ره وانبیتۆى
 سه رده مى به ره سه ندن و خه ملاندنى ره خه سه سازى
 عه ره بى بردوه و ناوى کتیبى هه چه رخی له ویتۆه
 به راوورد کارى ره خه سه سازى زانستیش دا تۆمار
 کردوه .

به لکهى سه ملاندنى نه م بریاره مان نه وه به ته بیا
 کتیبه ره وانبیتۆه عه ره بى به کانی سه دهى حه رته مى
 کۆچى به ره و زوو ره وانبیتۆى به سه ر - علم المعانى -
 و - علم البيان - و - علم البديع - دا دابهش ده کهن .
 جکه له هه ش مامۆسا که ردی به هه له دا چوو ، که
 ووتویه تی یۆنان سه رچاوهى هه مو لیکۆلینه وه به کى
 ره وانبیتۆى به عه ره ها له راستى به ره دووره که
 ووتویه تی له ره وانبیتۆى میلله تان دا ته بیا نمونه کان
 ده گو پۆین .

به راستى نامانه وى لیره دا هۆى نه م بۆ چوو نه
 هه لانه باس نه کین ، به لام خۆمان ده به ستین به نامانجى
 لیکۆلینه وه که . . . . . سه رنج بۆ نه وه راده کتیشین که
 ریبازى راسته قینهى ره وانبیتۆى عه ره بى له ریبازى
 ره وانبیتۆى یۆنانیه وه ناسمان ریبه مانه :- ریبازى
 راسته قینهى ره وانبیتۆى عه ره بى ریبازى تیکى
 (استقرائى) به پشت به چار پیتخاندنى هه مو و
 نمسوونه به رزه کانی ویتۆه ده به ستى نه مجا دست
 ده کات به شى کردنه وهى نه نووانه و به ناو شه
 ده چه سپینتى .

به لام ریبازى نه غریقى (یۆنانى) به تایبه تی
 له سه ر ده ستى نه رستودا ریبچه که به کى لۆجیکى و
 فه لسه فیه و چاو ده برتته ده ستورى مه نطقى به هۆى
 نه م ده ستورانه وه نمونه کان به بى شى کردنه وه
 ده هیتینه وه نه مه له سه رده مى دتیرندا ، به لام له
 سه رده مى هاوچه رخان دا ریبازه کانی شى کردنه وهى
 نمسوونهى ره وانبیتۆى و زمانى هونه رى و وینه ی
 نه ندیشه بى تابلنى زۆرو به پیتن دانه رى بسپۆر
 ده توانى لى بان بکۆلینه وه و به گویره ی سروشتى
 زمانه کهى ریبازیک هه لیزیرۆ و ده ست کارى بکات و
 نه که ل نامانجى لیکۆلینه وه کهى دا بیکونجینتى .

پراکتیکمان بۆ نه م باره با نیشه رتیک بیت بۆ
 به شه کانی ره وانبیتۆى که به ر له ئیمه به لیک چوواندن و
 خوازه و خواستن و درکه دانراون و روو که شان پیناسه
 کراون و نمونه یان بۆ هیتاوه تهره .

به لام ئیمه له کتیبیکمان دا به ناو نیشانى
 (زانستى (۱۳) ناوه لواتا) نه له رووى زاراره و نه
 نه رووى ریبازه وه واما نه کردوه .
 له رووى زاراره وه ته بیا زاراره ی ناوه لواتامان
 به کارهیتاوه و چوار زاراره کهى دیمان فه رامۆش
 کردوه .

له رووى ریبازه وه ناوه لواتامان به زمانى
 نه ندیشه داناره له کۆپى زمان و هونه ردا شیمان
 کردۆته وه سه ملاندن و مانه که نه م دیاره وه له ویتۆه
 کوردى دا تا راده به کى زۆر بارى کى تایبه تی هه به
 دوابه دواى مامۆستا عه زیز که ردی مامۆستا علاه الدین
 سجادی له هه مان کۆردا کتیبیکى بسپۆر و سه رنه خۆ
 به نیشانى خۆشخوانى داناره .

که دووباره ناگامى لاسایى کردنه وهى کتیبى
 ره وانبیتۆى عه ره بى سه رده مه دوواکه و تووه کانه چ
 له رووى زاراره و راهه کردن و چ له رووى ریبازه وه .

بۆ بەلگە مامۆستا علاء الدین سجادی زاراوی
(الجناس) كە لە پەوانبێژی عەرەبیدا بەشتیکە ئە
بەشەکانی زانستی (البدیع) لقی (المحسنات اللفظية)
بە ووشە (پەگەزدۆزی) وەرگیراوە تە سەر زمانی
گوردی پێناسە کۆردووە و وتوویەتی: (پەگەزدۆزی،
كە (جناس) ە لە عەرەبیدا ە بۆیەش گوردیە كە وای
بۆ دانراوە ، چونكە پەگەز بە مەعنا ئەسڵ و نەزادە ،
(دۆزی) لە دۆزینەمۆه هاتووە ە وای لێ دیتەوه كە
پێكەوه گونجان و دۆستایەتی پەگەزی دوو ووشە
پێكەوه نەدۆزیتەوه پەبدای ئەكە (١٤) ە

ئەم پێناسە بە - هەرۆه كۆ دیارە - باسی هێنایی
دوو ووشە هارودەنگ و واتا جیاوازی لە تێكستێکی
وێژەیی دا دەكات ، زاراوە كە (پەگەزدۆزی)
ووشە بە كە لێكراوە لە (پەگەز) و لە (دۆزی) :
ووشە پەگەز كە وەرگیراوتی ووشە بە ووشە
(الجناس) ە عەرەبی بە هیچ پەبۆندەكی واتای
راستەوخۆی بە ووشە (الجناس) ە عەرەبی پەوه
نێ بە ، چونكە ووشە (الجناس) لەم بابەتەدا بە
مانای (المشابهة) و (المعالة) هاتووە ئەك بە مەبەستی
بەشداری بوون لە پەگەزدا ە

هەرۆه ها ووشە (دۆزی) یش هیچ پەبۆندەكی
بە (الجناس) ە عەرەبی پەوه نێ بە ە
جگە لە مە مامۆستا علاء الدین كە بابەتی (الجناس
انفاص) ە عەرەبی وەرده گێرتی هەولێ ئەوه دەدات
كە بەرگێکی كوردی بكات بە بەریدا بۆ بە دەلی :
(ئەكەر لە كێش و ژمارە پێتد شكلا رە كۆ بەك
وابوون بەلام لە سەر بۆردا جیاپوونەوه ئەمە بە
پەگەزدۆزی «لادەر» واتە «منحرف» ناو ئەبری (١٥) ،
تومان لە وەدا نێ بە كە لە زمانی كوردی دا سەر
بۆر واتە (الضم ، الكسرة ، الفتحة) نێ بە ئەم
دەنگانە لە كۆتایی ووشە عەرەبی لە رستەدا بۆ
مەبەستی واتای بەكار دەهێنرێن كە پێیان دەوترێ
(حركات الاعراب) و لە دارشتە ووشەشدا دەنگی
بزوێن ە

سەر ئەنجام نێمە لێرەدا دەتوانن دوو پاتی بکەینە
كە مامۆستا علاء الدین سجادی بە چەشتیکی میانیکی
لامایی چەند کتیبێکی پەوانبێژی عەرەبی دەکاتەوه
هیچ کۆششتیکی پەسەنی نەکردووە بۆ سوود وەرگرتن
لە کتیبە بە پێتەکانی ئەم پەوانبێژی بە ئەمجا
کۆچاندنی ئەو سوود وەرگرتنە لە گەل سروشتی
زمان و وێژە کوردی دا ە

سەرەرای ئەم تێبینی یانە دەرپارەیی بابەتی (الجناس)
كە نێمە پامان وایە بە زاراوی (هاودهنگی) بگرت بە
گوردی لە پەوانبێژی پەسەندا پەبۆندی بە سۆزو
هەلچۆرنی وێژەوه هەبۆ تۆژەری راستەقینە
وێه كۆ سەرچاوە بەك لە سەر چاوە كانی ناوازی ناو
خۆی تێكستی وێژەیی شی دەکاتەوه ە

پەخنەسازی (١٦) پەسەنی گوردی بەلای نێمەوه
كە باسی زانستەکانی پەوانبێژی دەكات پاش ئەوهی
دان بە پێوستانی لێكۆلینەوهی ئەم زانستانە وەك
سامانیکی دێرین دەنیت ، دەبێ ناکامەکانی ئەم
زانستانە لە دوو كۆردا باس بكات ە
پەكەم :

كۆری وێنە مۆنەری كە ز بی نەدیشەوه لە
لێك چوواندن و ناوگواتای وێژەوه ە
پێك هاتوون ە
دووهم :

كۆری ناوازی ناوخۆی تێكستی وێژەیی كە
باس كردن لە ووشە هارودەنگ و ووشە واتا دۆیهك
دەنگی پێك هێنایی واژە لە كۆنسینەنت و بزوێن
دەگرتنە خۆی ە

مێژووی پەخنەسازی كوردی لە پوانگە
پسپۆری و پەسەنی پەوه لە لێكۆلینەوهی پەسەن
بێ بەش نێ بە ، بەلگەمان بۆ چەسپاندنی ئەم بېروپایە
كۆمەلە ووتاریكە (١٧) چل و هەشت سأل لە مەوبەر
لەلایەن پەخنە سازیکی كوردەوه بە نازنازی
سیا بۆش) بلاوكرانەتەوه ە

ئەم پەخنە سازد لە سەرەتای بەشی پەكەمی
روتارە كەیدا بەنجە بۆ ئەوه پادە كێشێ كە نەتەوهی
كورد لە كۆری پەخنە سازی دا جگە لە ستایش و
دۆستایەتی و برابەتی سەبارەت بە هەستیارە كانمان
هیچ تریان نەبووه ، بۆیە بریارێك سازدەكات
دەلی : (بەلام لەمەو دوا ئەو دەوره رۆی كە بە (زەرد
بوزترێ زێر) وە بە (صەدەف بلی مرواری) ئەمەو دوا
پۆشنایی زانستی بەرچاومان پوونساك ئەکاتەوه ە
هەموو شتێك وەك خۆی نەبین (١٨) ە

زاراوی زانست لەم تێكستە پەخنە سازی دا
بە راستی سەرنجی نووسەری مێژووی پەخنە سازی
گوردی پادە كێشیتد دەبخاتە باری چاوە پێ كوردنی
بێستنی زاراوی بێگانە و خۆیندەنەوهی ناکامی پەكێك
یان پتر لەو ریبازە پەخنە سازی بە ئەوروپیانە كە
بەر لە سەدی بیستم بە دوو سەده لە دایك بوون

حملان و خویان که یانده رمانی فارسی و تورکسی
 عره بی که ماموستا سیاپوش هیچ نه بی به کیتکیان
 زیانر له زمانانای زانیووه .
 بهلام نهر چاوه پی کردنه سهرنهجامی نهره
 ذات به دسته وه ، به لکو ههر نه وه پروون ده کاته که
 په خننه سازی ناوبراو پلات و پیبازیکی زانستی له
 پیتناسه ی هونراوه هه لسه نکاندن هه ستیاریانی
 کورددا ده گریته بهرو به بی نه وه ی هیچ پیتوانه به کی
 ناگوردی و زارواوه به کی پیکانه به کار به پیتی ، بۆ به لکه
 نا به دوا ی زارواوه ی ریالیزم شوینسه واری پیبازی
 واقعیت له دوو توئی پیتناسه جۆر به جۆره کانی نه م
 په خننه سازه دا ده باره ی هونراوه نهرکی هه ستیاری
 سهرچاوه ی هه لسه ستی راسته قینه ی کوردی
 بگه پیتن : -

ناوبراو له م پوره وه ووتوویه تی : « شیمیر
 نه رجمانی دلّه ۰۰۰ ج به دلا بیت نیش و نازارو دهر دو
 خهفت ، میواو ناوهمیدی ، گومان و باوه ی ، ترسو
 بی باکی خرابی و چاکیمان به که لیمانی ریک و پیک له
 شیوه به کی دلگه دابۆ دهرده خات که هه مو
 کس له نانی خویندنه ویدا شیوه به کی دلی خوی
 تیا ده پیتنیت ، شیمیر چرایه که تاریکی ریوی زیانمان بۆ
 ریوشن و یارمه تیمان نه ذات له دۆزینه وه ی حقیقه تا » .
 ۰۰۰۰ (شیمیر وینه به کی زیانه له حقیقه تی نه زه لی به وه
 ره رگراوه ناریینه به که ناشیرینی تیا جوان نه بیفری . . .
 مه نظومه به کی درتۆه سهرچاوه به که تا نه به د جوانی و
 حیکمه تی لب هه لته قولتی . شیمیر به چه له ریوی
 جوانیه کی به نهان لانه دا) (۱۹) .

له م تیکسته دا ناشکرابه که ماموستا سیاپوش
 وه کو ماموستا (م ن) زارواوه ی حقیقه ت
 به کارده هیتن و زارواوه ی ریالیزم و واقعیت پشت گوئی
 ده خات .

هروه ها نهرکی هونراوه ی حقیقی به کاریکی
 میکانیکی و ریووس کردن نازانیت ، به لکو به ناکامیکی
 راسته قینه ی به یام دار له قه لیم ده ذات . پرسیاریش
 دیسانه وه بۆ دلنای نه وه به نایا نه م بۆ چوونه ی
 په خننه سازه که مان لاسایی کردنه وه به کی پیبازی
 ریالیزمی سوشیالیستی و پیبازی به رنانسیزم و
 پیبازی ریومانزمی نه وری به ؟ ! بان کاریکی
 خولقینراوه په سه نه ؟ !

به رپاکه ری نه م پرسیاره په نگه تیبینی بکات
 که هه ندیک له چه مه که کانی نه و ریبازه نه وری یانه
 له بۆ چوونه که ی په خننه سازی ناوبراودا په تکیان

داوه توه ، به تاییه تی سنج بابته ی په خننه سازی نه وری
 گرنگ که نه مانه ی خواره وه ن : -

په گم

بابه تی پیتناسه ی هونراوه به (تهرجمانی دل)
 که بناغه ی پیبازی ریومانزمی . . نه وری به له ده ست
 نیشان کردنی سهرچاوه ی نه م هونه رده .

نوم

بابه تی سنور دانانی نهرکو به یام داری هونراوه
 به چرایه ک (شیمیر چرایه که تاریکی ریوی زیانمان
 بۆ ریوشن و یارمه تیمان نه ذات له دۆزینه وه ی حقیقه تا)
 که دروشمی سهره کی پیبازی ریالیزمی سوشیالیزمی به .

سینه م

بابه تی ده ست نیشان کردنی سهرچاوه ی
 هونراوه به به چه لادان له سهر په نهان که تیروانینتیکی
 گرنگه له تیروانینه کانی پیبازی به رنانسزم .
 هروه ها نیش له گه ل به رپاکه ری نه و
 پرسیاره دا تی بینی ده که بینه که ماموستا سیاپوش
 ووتی هه ستیاری نینگلیزی به ناوبانگ شیلی
 ده هیتته وه که باس له نهرکی هونراوه ده کات و
 ده لتی

(شیمیر له شهوانی له به ک بواندا فوو له کوره ی
 دللاری نه کا ، له ریکای زیاندا چرای هیوا بسۆ
 تیکوشهران هه لته گم سیتن) (۲۰) .

نه م دوو تیبینی په نگه ریوکه شان وه لای نه و
 پرسیاره به نه وه دوو باتی بکه نه وه که په خننه
 سازه که مان بهر له نریکه ی په نجا سال لاسایی
 په خننه سازی نه وری کردنه وه له ههر پیبازیکی له م
 پیبازانه چه مه کیتی گرتۆته خوی و به بی گونجاندن
 ملی هه ستیارد کورده کانی گرتوه وه نه و چه مه کانه ی
 به سهریاندا سه پاندوه .

بهلام نه وه ی به قولی پروانیتته بۆ چوونه که ی
 ماموستا سیاپوش تی ده کات که نه م په خننه سازه
 کورده دزی لاسایی کردنه وه بووه ، به لکه شمان بسۆ
 چه سیاندنی نه م بیروپابه له وه وه هاتوه :

په خننه سازی ناوبراو به تووندی پیتناسه
 دیرینه که ی هونراوه که ده لتی :

(شیمیر ووتیتیکی وه زن دارو قافیه داره) (۲۱) .
 ده یه داته بهر نه شته ری پوچهل کردنه وه ده لتی : (بهلام
 نه بی بزانی که که لیمات له شو مه معنا گیانه تی له
 که لیمه ی ریک و پیک و معنابه کی به رزو بلنه شیمیر
 به یه دا نه بی) (۲۲) .

نه م هه لۆیسته ی ماموستا سیاپوش هروه کس

شاره‌زاگانی میژروی په‌خنه‌سازی نه‌ته‌وی عه‌ره‌بو
نه‌ته‌وه موسلمانه‌کان ده‌زانن هیچ سه‌رچاوه‌به‌کسی
نه‌روپی نی‌یه . به‌لکو به‌رام‌به‌ر به‌ه‌لو‌تیس‌ستی
- ۳۳۷ - کۆچی بنیات‌نراوه که لاسایی‌کهره‌وی
په‌خنه‌سازی نه‌غریق‌یه به‌گشتی و شاگردی
(نه‌رستو) ی یونانی‌یه به‌تایبه‌تی .

هه‌رچونیک بیتت نهم هه‌لو‌تیس‌ه‌ی مامۆستا
سیاپۆش له‌ په‌خنه‌سازی کوردی‌دا به‌لای ئیسه‌وه
نمونه‌ی په‌خنه‌سازی په‌سه‌نی کوردی‌یه که به‌داخه‌وه
به‌چهنیتیکی فراوان شه‌وقی نه‌داوه و نه‌بوره به‌
پییازیکی بناغه چه‌سپاوه‌ خاوه‌ن په‌یره‌وی‌کەر .

بۆیه وورده وورده له‌ بادکراوه‌و له‌ بیرچوه
نهم‌جا له‌ شویتیدا په‌خنه‌سازی به‌ زمانی کوردی
که لاسایی په‌خنه‌سازی نه‌روپی ده‌کاته‌وه ته‌شه‌نه‌ی
کردوو تا پاده‌یه‌کی زۆر بالێ به‌سه‌ر وێژه‌ی کوردی‌دا
کیتشا .

دیاردنه‌کانی نهم لاسایی کردنه‌وه‌یه جۆر به‌جۆر
تا پادمه‌یه‌ک په‌گه‌ریشه‌ داگورتراون .

میژروونوسی په‌خنه‌سازی کوردی گه‌ر بیه‌وی
به‌ کورتی پاده‌ی هه‌له‌و روکه‌شی و ناگونجاویان
له‌گه‌ل سروشتی وێژه‌ی کوردی و زانستو هونه‌ری
په‌خنه‌سازی‌دا بخته‌ روو دمتوانێ له‌م خالانه‌ی
خواه‌وه‌دا سه‌رنج بۆ گه‌رنگترینیان رابکێشن . -

به‌گه‌م

زوربه‌ی په‌خنه‌سازو میژروونوسی وێژه‌ی
کوردی بۆ جیاکردنه‌وه‌ی هۆنراوه‌ی دیرینی
نه‌ته‌وه‌که‌مان له‌ هۆنراوه‌ی هاوچه‌رخ و نوێ‌خواز
زاراوه‌ی (کلاسیکی) به‌کار ده‌هێنن . -

بۆ نمونه‌ ده‌لێین : نهم هه‌له‌به‌سته‌ی سالم
به‌ره‌مه‌تیکی کلاسیکی‌به‌و نالی و کوردی‌و وه‌فایی
شاعری کلاسیکی .

به‌کارهێنانی زاراوه‌ی کلاسیکی له‌م یواره‌دا له
پرووی واته‌و چه‌مه‌کی په‌خنه‌سازی‌یه‌وه به‌ هیچ جۆرتیک
له‌ شویتنی حۆی نه‌هاتوه هه‌روه‌ها له‌ پرووی
روشنه‌سازی داڕشته‌وه هه‌له‌به .

له‌مه‌وبه‌ر بینیمان زاراوه‌ی کلاسیزم له‌ په‌خنه
سازی نه‌روپی‌دا بۆ چه‌شنه‌ هۆنراوه‌یه‌کی شانۆگه‌ری
سازکراوه‌ به‌کارهاتوه‌وه هیچ به‌یه‌وه‌ندیه‌کی به‌
هۆنراوه‌ی خودی و زاتیه‌وه نی‌یه . جا که له‌ هۆنراوه‌ی
دیرینی کورددا نه‌و چه‌شنه‌ هۆنراوه‌ شانۆگه‌ری‌به
نه‌بووین چلۆن ده‌بین به‌ روشنه‌ی کلاسیکی
ناو‌بیرێ ؟ !

سه‌ره‌رای نهمه که ده‌زانن هیچ هه‌ستیاریکی
دیرینی کسورد شانۆگه‌ری تراجیدی‌به‌و کۆمیدیا‌ی
نه‌هۆنیوه‌ته‌وه‌و به‌یره‌وی پێوانه‌کانی نه‌رستوتالیسو
په‌خنه‌سازده کلاسیزمه نه‌روپی‌یه‌کانی نه‌کردوه که
چ بنه‌واشه‌یه‌کی په‌خنه‌سازی زانستی و هونه‌ری
به‌رگی کلاسیزمیان ده‌کریته به‌ر ؟ !

وه‌لامی نهم دوو پرسیاره سه‌رسوپه‌ینه‌ره به‌لای
هه‌موو پسپۆرو شماره‌زایه‌که‌وه دیارو ناشکرایه‌و
دوو‌پاتی ده‌کاته‌وه که به‌کارهێنانی زاراوه‌ی کلاسیکی
له‌ وێژه‌و په‌خنه‌سازی کوردی‌دا هیچ پێ و شویتیکی
زانستی هونه‌ری میژرو نی‌یه . له‌ زووی
روشنه‌سازی داڕشته‌وه زاراوه‌ی کلاسیکی به‌ هه‌له
له‌ زمانی عه‌ره‌به‌یه‌وه په‌خنه‌سازده کورده لاسایی
کهره‌وه‌کان و ه‌ریان‌گرتوه . چونکه له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا
روشنه‌که (کلاسی) به‌ نه‌ک (کلاسیکی) به‌ه‌لگه‌ی
نه‌وه‌ی واژه‌ی (کلاسی) ی لایینی که له‌ زمانی عه‌ره‌بیدا
ده‌گرتی به‌ منسوب بزویینی (یا) ی نه‌سه‌ب (نسب)
په‌وه‌ی ده‌لکێنری و به‌ هیچ کلۆجیک پتویستی به‌
کۆنسینه‌نتی (ک) نی‌یه . جا نه‌گه‌ر بلێین زاراوه‌ی
کلاسیکی له‌ کتێبو ووتاره‌ په‌خنه‌سازی‌یه‌
عه‌ره‌به‌یه‌کاندا به‌و چه‌شنه‌ هاتوه ، نهم ووتنه‌ش دیاره
پاسته . ده‌توانین بلێین ! نه‌و په‌خنه‌سازده کوردانه
لاسایی هه‌له‌ ده‌که‌نه‌وه‌و دووجار هه‌له‌ده‌که‌ن .

دووه‌م

هه‌ندێ په‌خنه‌سازو میژروونوسی وێژه‌ی
کوردی زاراوه‌ی ریالیزم لقه‌کانی واته‌ ریالیزمی
موتۆگرافی و ریالیزمی په‌خنه‌گرو ریالیزمی سۆشیالیزم
بۆ پیاوه‌لدانی هۆنراوه‌ی کۆمه‌لایه‌تی و رامباری
به‌یام‌داری کوردی راسته‌وخۆ یاخود وه‌رگێترانه‌کانیان
به‌ روشای واقعی عه‌ره‌بی به‌کارده‌هێنن .

نهم به‌کارهێنانه‌ نه‌گه‌ر هاتو بۆ مامه‌له‌ کردن
له‌گه‌ل هۆنراوه‌ی په‌یام‌داری کوردی هاوچه‌رخ‌دا
به‌یره‌وی کرابوو ، بیکومان تا پاده‌یه‌کی زۆر له‌ پرووی
مه‌به‌ستی ئایدیولوژی و مانای په‌خنه‌سازی‌یه‌وه دوورو
په‌چراوه . چونکه هه‌روه‌کو له‌مه‌وبه‌ر روونمان کرده‌وه
ریالیزم پیبازیکی ماددی و متریالیزمی نه‌روپی‌یه‌ که
سه‌ر نه‌نجامی ده‌رفه‌تیکي ئابووری تایبه‌تی‌یه‌وه له‌
کۆری ئاین و فه‌لسه‌فه‌دا له‌گه‌ل فه‌لسه‌فه‌ی ئایدیالیزمدا
دژ به‌کو کاردانه‌وه‌یه‌که .

هه‌روه‌ها نهم زاراوه‌یه‌و لقه‌کانی له‌ په‌خنه‌سازی
نه‌روپی‌دا بۆ خسته‌نه‌ پرووی چه‌شنیک له‌ چه‌شنه‌کانی
به‌خشان نه‌که هۆنراوه‌ ساز ده‌کریته .

هندی په‌څه‌سازي لاري كورد له دواي په‌دا باومش بۆ كۆمه‌ليك له همستياراني كوردی گه‌نچ ده‌گه‌نوه كه فهره‌نگي كورده‌واري و ساماني نه‌وايه‌تي وپنه‌ي هونه‌ري پشت‌گوڅ ده‌څمن و به‌ نازمژووي خوځيان وو شه‌ ده‌ربرني بچ‌ماناي فهره‌نگي و بچ‌واتاي خسوازه‌يي به‌بيانووي په‌مژو نيشانه داده‌تاشن .

نهم په‌څه‌سازه كورده‌انه له چه‌سياندي نهم ديارده‌په‌دا لاسايي لقه‌كاني ريبازي به‌رنا نسيم ده‌گه‌نوه وه‌كو ريبازي په‌مژو نيشانه‌يي و ريبازي سريليزم و ريبازي ناماقول كه له سووچي ميژووي په‌څه‌سازي نه‌وړووي په‌وه دريژه بيتدانيكه بۆ نه‌لسه‌في سؤفستايه‌كان له فهلسه‌في كوني نه‌غريقي دا .

هرچو نيك بيت پاشي نهم گه‌شته دووړو دريژه له‌گه‌ل ديارده‌ي لاسايي كورده‌وه وړوگه‌ي په‌سه‌ني له په‌څه‌سازي كوردي دا ده‌توانن سن سه‌رته‌نجامي سه‌ره‌كي بچه‌سپيني :-

په‌گه‌م

ديارده‌ي لاسايي كورده‌وه له په‌څه‌سازي كوردي دا به‌ جوړيكي سامناك ته‌شه‌نه‌ي كورده‌وه تا ديت له پوځن بيري كوردي دا په‌گه‌و ريشه‌ي داده‌كوتن و سه‌رچاوه‌كاني جوړبه‌جوړ ده‌كات .

دووم

ړووكه‌ي په‌سه‌ني له په‌څه‌سازي كوردي دا هرچه‌نده له ميژووي وپژه‌ي كوردي دا به‌دي‌گراوه به‌لام له پوژانه‌دا په‌پزه‌وي كه‌ره‌كاني به‌ ده‌گه‌ن به‌رچاوه‌ده‌گه‌ونو ديارده‌ي لاسايي كورده‌وه خه‌ريكه بيتيبي ده‌كات و ريكاوي خه‌ملاندوو نه‌شونم‌ساي اين‌ده‌گري .

سپينم

په‌څه‌سازي كوردي گه‌ر بيه‌وي سوود له تاقي كورده‌وه‌ي مبلله‌تان وه‌رگرگي سه‌رچاوه‌ي نهم سوود وه‌رگرته په‌څه‌سازي و په‌وان پيژي په‌سه‌ني عه‌ره‌بي به‌ نه‌ك په‌څه‌سازي نه‌وړووي .

چوارم

ړووكه‌ي په‌څه‌سازي په‌سه‌ني كوردي بۆ نه‌وه‌ي ببوزي ته‌وه‌وه په‌ره‌بسي تي پتويسته له‌گه‌ل سروشتي وپژه‌ي كوردي دا بگونجني و نامانجه‌كاني نهم وپژه‌يه دا بين بكات زاراوو و ريبازي شي كورده‌وه‌ي خو مالي خو‌ي ساز بكات ●

په‌راوپژه‌كان :

- (۱) پروانه كتيبي اسس النقد الادبي الحديث وه‌رگيواني هيفاء هاشم چاپخانه‌ي دمشق ۱۹۶۶ به‌رگي په‌گه‌م (لاپه‌ره ۱۳) .
- (۲) پروانه كتيبي فن الشعر ارسطوطاليس توژينه‌وه‌ي دكتور عبدالرحمن البدي (لاپه‌ره ۴۵) .
- (۳) پروانه كتيبي (الادب ومذاهبه) دكتور محمد منهور چاپي دووم سالي (۱۹۵۷) مصر (لاپه‌ره ۴۰) .
- (۴) پروانه هه‌مان سه‌رچاوه‌ي بيتشور (لاپه‌ره ۵۴) .
- (۵) پروانه هه‌مان سه‌رچاوه‌ي بيتشور (لاپه‌ره ۸۲) .
- (۶) پروانه پوژنامه‌ي زيان سالي په‌گه‌م زماره (۲۳) پوژي (۸) نومز ۱۹۲۶ (لاپه‌ره ۳) .
- (۷) پروانه پوژنامه‌ي زيان زماره (۲۴) سالي ۱۹۳۶ پوژي (۱۵) نومز لاپه‌ره (۱) .
- (۸) پروانه گوڅاري گه‌لاويژ زماره (۳) سالي ۱۹۴۴ (۵) مارت لاپه‌ره (۵۱) .
- (۹) پروانه گوڅاري گه‌لاويژ زماره (۱۰) سالي ۱۹۴۴ (۵) تشريني په‌گه‌م (لاپه‌ره ۵۷) .
- (۱۰) پروانه گوڅاري گه‌لاويژ زماره (۳) - (۵) مارت سالي ۱۹۴۴ (لاپه‌ره ۵۳) .
- (۱۱) پروانه كتيبي نه‌ده‌بي كوردي ليكولنه‌وه له نه‌ده‌بي كوردي دا علاء الدين السجادي .
- (۱۲) پروانه كتيبي رومانپيژي له نه‌ده‌بي كوردي دا به‌رگي په‌گه‌م ۱۹۷۲ نووسينو، عمادپز گه‌رگي (لاپه‌ره ۷-۶) .
- (۱۳) نهم كتيبي ناماده‌گره‌وه بۆ له چاپخانه‌ي .
- (۱۴) پروانه كتيبي خوشخواري تر سبيدي ماموستا علاء الدين السجادي سالي ۱۹۷۸ چاپخانه‌ي مه‌عارف به‌غه‌دا . لاپه‌ره (۱۳۶) .
- (۱۵) پروانه هه‌مان سه‌رچاوه‌ي بيتشور لاپه‌ره (۱۳۰-۱۲۶) .
- (۱۶) كتيبيكمان بۆ به‌دي . هيتاني نسيم پوژويه به‌ناونيشاني (په‌څه‌سازي كوري ميژو و پراكتيكا بۆ له چاپخانه‌ي ناماده‌يه) .

(۱۷) بروانه روزنامه‌ی زبان سالی (۷) زماره (۲۳۵) یۆزی بینج شمه ریکموتی ۲۵ ئاغستوس ۱۹۳۲ ناونیشان نهده‌بیلی کوردی و شاعیره‌کامسان نووسینی (سیاوش) ههروه‌ها زماره ۲۳۶ ای ایلول ۱۹۳۲ .

- (۱۸) بروانه هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پیشور
- (۱۹) بروانه هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پیشور
- (۲۰) بروانه هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پیشور
- (۲۱) بروانه هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پیشور
- (۲۲) بروانه هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پیشور
- (۲۳) بروانه دیوان باب‌ه طاهر هه‌مانی و حیدر دستگری . بابا طاهر عریان . چاپی دوهم . نیران . (لایحه ۳۰)

